

Índex

- Redondo, J., *Pròleg*, 1-7.
- Grau, S., *Els filòsofs i les dones a la biografia grega antiga*, 9-25.
- Homar, R., *El 'Banquet' d'Aquil·les Taci: la tradició dels agones entre la pederàstia i l'amor conjugal*, 27-48.
- Martín Pascual, Ll., *Dones il·lustres i sàvies: dones amb qualitats masculines?*, 49-82.
- Martínez Sotodosos, C., *Misogínia i ascetisme entre els jueus: caràcter i projecció de la secta essènia*, 83-92.
- Montañés, R.J., *Valors femenins positius i negatius a la cançó demòtica grega*, 93-101.
- Morenilla Talens, C., *La filoginia en la misoginia: de la Helena de Eurípides a la Elena casta de P.J. Martello*, 103-122.
- Narro, Á., *Pensamiento, misoginia y religión en los Hechos de Jantipa, Políxena y Rebeca*, 123-141.
- Padilla, C., "Sobre algunes fonts de *La Celestina*", 143-153.
- Pérez Asensio, J., *Consideracions sobre el matrimoni en els fragments de Comèdia Mitjana i Nova*, 155-171.
- Pomer, L., *Les Amazones com a model d'inversió social*, 173-184.
- Redondo, J., *Observacions sobre les fonts de l'Espill de Jaume Roig*, 185-212.
- Teodoro, J., *Les femmes illustres ou Harangues Héroïques de Scudéry (1642). Noves heroïnes per a nous temps*, 213-230.
- Torné Teixidó, R., *Interpretacions del Iambe de les dones de Semònides d'Amorgos*, 231-241.
- Torres, J.M., *Misoginia en la literatura patristica: hacia una sistematización tipológica del ideal femenino*, 243-271.
- Índex, 273.

CLASSICAL
AND
BYZANTINE MONOGRAPHS

Edited by

G. GIANGRANDE and H. WHITE

VOL.

J.J. POMER, J. REDONDO & R. TORNÉ (Edd.)

**MISOGÍNIA, RELIGIÓ I PENSAMENT
A LA LITERATURA DEL MÓN ANTIC
I LA SEUA RECEPCIÓ**

ADOLF M. HAKKERT – PUBLISHER – AMSTERDAM

2013

Les Amazones com a model d'inversió social

Luis Pomer Monferrer
Universitat de València ¹

RESUM: La figura de l'Amazona, singularitzada en les diverses reines que apareixen al llarg de la literatura des de l'època grega, es caracteritza per la pertanyença a un estat ginecocràtic que trenca les normes socials tant de l'Antiga Grècia com de les societats cristianes de l'Occident europeu. Normalment aquesta inversió és castigada pels autors, o bé amb la mort al combat, com a l'Antiguitat, o bé amb la derrota amorosa que les fa participar de bon grat de la societat patriarcal establerta. En tot cas, el punt de vista dels autors és força variat i també manifesta una admiració per la valentia d'aquestes dones de naturalesa indòmita, qualitat que les fa encara més atractives als ulls del sexe contrari.

PARAULES-CLAU: Alexandre el Gran, les amazones, tradició clàssica, historiografia romana.

ABSTRACT: The figure of the Amazon, distinguished in the various queens who appear throughout the literature since Greek times, is characterized by belonging to a gynocratic state which breaks the social norms of ancient Greece and the Christian societies of Western Europe. Usually this inversion is punished by the authors with the death in combat, as in ancient times, or with the loving defeat that makes them participate willingly in the established patriarchal society. In any case, the point of view of the authors is diverse and also expresses admiration for the courage of these women of indomitable nature, a quality that makes them even more attractive to the eyes of the opposite sex.

KEYWORDS: Alexander the Great, The Amazons, Classical Tradition, Graeco-Roman Historiography.

A diferents treballs anteriors he parlat sobre un dels episodis més coneguts i de més transcendència en la tradició d'Alexandre, com és la trobada amorosa de Talestris,

---

¹ Membre del Grup d'Investigació en la Recepció de les Literatures Clàssiques.

reina de les Amazones, amb el rei macedoni ²: quan s'assabenta que el gran emperador passa relativament prop del seu territori, aprofita per acostar-s'hi i demanar-li sexe amb la finalitat d'aconseguir una descendència que ajuntaria l'home i la dona més valerosos, finalitat que podríem qualificar més de política que d'amorosa; com diu García Gual, *puesto que por la vecindad pasa un semental de reconocida buena sangre, utilizarlo apresuradamente* (1992: 102). Les característiques assignades a aquestes dones guerreres manifesten, en primer lloc, la seua androfòbia; a un estat ginecocràtic com el descrit per les fonts de les Amazones només necessiten els hòmens per tenir una descendència amb què garantir la successió femenina necessària per la seua societat; i la manera d'aconseguir-ho tenint la mínima relació possible amb el gènere masculí és la descrita per les fonts: Estrabó informa que tenen la relació amb els veïns, en aquest cas els gargaris –la major part de les fonts, com Heròdot, parla dels escites ³-, a fosques, per no saber qui és el pare ⁴. Són conegudes per les fonts gregues històriques i literàries, segons les quals tingueren diverses trobades amb els grecs en expandir aquests la seua influència per Àsia Menor: Aquil·les s'enamorà de Penthesilea justament després de matar-la, segons la llegenda posthomèrica, que constitueix la primera referència literària a les Amazones ⁵; Teseu raptà Antíope o Hipòlita i es casà amb ella, que va morir a les lluites posteriors de les Amazones contra els atenesos, la qual cosa va permetre l'heroi casar-se amb Fedra; al seu nové treball Hèrcules matà Hipòlita per obtenir el seu cinturó. A banda del seu caràcter sobrenatural i ferotge posseïen al mateix temps un encís seductor que les feia perilloses, doble vessant que apareix a les trobades amb els herois grecs esmentats excepte Hèracles, el més “antiamazònic” dels tres ⁶. El mite de les Amazones va sorgir entre els atenesos amb una visió molt semblant a la que tingué segles després com a transgressió de la societat establerta, com a model negatiu, per això acabaren derrotades i mortes pels herois, que castiguen la inversió de papers pròpia d'aquestes dones guerreres; la marginalitat geogràfica, en una terra fora de Grècia, en els límits de la civilització i del salvatgisme, també respón a una descripció subvertida del model tradicional de la societat atenesa ⁷.

---

² Pomer 2011a, 2011b.

³ Her. IV 110 ss.

⁴ Str. XI 5, 1.

⁵ Es tracta de l'*Etiòpida*, atribuïda a Arctí de Milet: cf. Sanchis 2009, 179.

⁶ Segons les fonts que inclouen Hèrcules a l'expedició dels Argonautes, no volgué tampoc relacionar-se amb les dones de Lemnos, com feren tots.

⁷ Benito 2002, 241. Per un repàs de la inversió dels costums patriarcal de les Amazones, cf. Tyrrell 1989, 96-127).

Entre les fonts de la visita de la reina de les Amazones a Alexandre, l'esmentat Estrabó li nega versemblança per la incapacitat de les dones d'actuar com a hòmens:

Τίς γὰρ ἄν πιστεύσειεν, ὡς γυναικῶν στρατὸς ἢ πόλις ἢ ἔθνος συσταίη ἄν ποτε χωρὶς ἀνδρῶν; Καὶ οὐ μόνον γε συσταίη, ἀλλὰ καὶ ἐφόδους ποιήσαιο ἐπὶ τὴν ἀλλοτρίαν καὶ κρατήσειεν οὐ τῶν ἐγγὺς μόνον, ὥστε καὶ μέχρι τῆς νῦν Ἰωνίας προελθεῖν, ἀλλὰ καὶ διαπόντιον στείλαιτο στρατείαν μέχρι τῆς Ἀττικῆς; Τοῦτο γὰρ ὅμοιον, ὡς ἂν εἴ τις λέγοι, τοὺς μὲν ἄνδρας τοὺς τότε γυναῖκας γεγονέναι, τὰς δὲ γυναῖκας ἄνδρας (*Qui creuria que un exèrcit, o una ciutat, o una tribu de dones poguera mai organitzar-se sense hòmens, i no només organitzar-se, sinó fins i tot fer irrupcions en el territori d'altres pobles i dominar no sols els veïns, fins al punt d'avançar fins l'actual Jònia, sinó també enviar un exèrcit a l'altra banda de la mar, fins a l'Àtica? Doncs això és com si algú diguera que els hòmens d'aleshores s'havien convertit en dones i les dones en hòmens*)⁸.

I no considera una font fiable un historiador que afirma que unes dones poden recórrer una gran distància sense l'ajuda dels hòmens:

Κλείταρχος δέ φησι τὴν Θαληστρίαν ἀπὸ Κασπίων πολῶν καὶ Θερμώδοντος ὀρμηθεῖσαν ἐλθεῖν πρὸς Ἀλέξανδρον, εἰσὶ δ' ἀπὸ Καρπίας εἰς Θερμώδοντα στάδιοι πλείους τῶν ἑξακισχιλίων (*Clitarc diu que Talestris, partint des de les Portes Càspies i el Termodont, anà a trobarse amb Alexandre, tenint en compte que des del territori caspi al Termodont la distància és de més de sis mil estadis*)⁹.

Aquesta distància, superior als mil kilòmetres, és similar a la testimoniada per una altra font antiga, en aquest cas llatina, Justí: *XXXV dierum... itinere*¹⁰. La primera al·lusió a la feminitat de les Amazones la trobem a Diodor, que en la descripció de Talestris uneix a l'ἀνδρεία característica de les dones guerreres la bellesa (τῆ κάλλει)¹¹. Curci, que juntament amb Justí i Clitarc forma part d'allò que s'ha anomenat la *Vulgata*, no parla enlloc de la bellesa de l'Amazona, però afirma que el desig d'ella era major que el del rei macedoni: *Acrior ad venerem feminae cupido quam regis*¹². També destaquem de Curci una reacció que no és pròpiament masculina ni femenina, com és

⁸ Str. XI 5, 3.

⁹ Str. XI 5, 4.

¹⁰ Iust. XII 3.

¹¹ D.S. XVII 77, 1.

¹² Curt. VI 5, 32.

l'admiració dels bàrbars (les Amazones ho són) per l'aspecte físic, amb motiu de la decepció de Talestris en veure Alexandre, perquè sabut és que la tradició ens ha transmés una prosopografia del rei macedoni gens imponent, d'una alçada més aviat pobra: *habitum eius haudquaquam rerum famae parem*¹³. Aquesta informació l'hereta de Curci l'*Alexandreis* de Gautier de Châtillon, obra bàsica en la tradició medieval de la llegenda alexandrina, però Gautier tracta de justificar aquesta mancança del macedoni amb un raonament que no és present a la seua font principal:

Sed modico praestat interdum corpore maior

Magnipotens animus, transgressaque corporis artus

Regnat in obscuris praeclara potentia membris

(Però de vegades un esperit poderós destaca per damunt d'un cos ordinari, i superant les limitacions del cos, regna amb una força esplèndida entre uns membres humils)¹⁴.

El caràcter apologètic cristià de les *Historiae adversus paganos* es manifesta en la qualificació que rep Talestris per part de Pau Orosi a causa del seu desig de tenir un fill amb Alexandre: *procax*¹⁵, procacitat que és un dels dos vessants negatius de les dones destacats per l'historiador juntament amb la capacitat de cometre els majors crims¹⁶. Orosi pren com a exemples negatius les dones de l'Antiguitat, especialment les presents a les llegendes mitològiques, i així parla de monstruoses actuacions com els infanticidis de Procne i Medea per venjar les infidelitats de Tereu amb Filomena i de Jàson amb Creüsa¹⁷, o l'assassinat dels marits que portaren a terme les dones de Lemnos¹⁸. Les Amazones són un dels models mítics grecs que millor exemplifica la violència assassina pròpia de la dona bàrbara, que transgredeix l'ordre masculí: mantenen relacions sexuals ocasionals amb estrangers per criar noves filles mentre assassinen els nadons mascles¹⁹. L'historiador cristià només lloa la virginitat, d'altra banda pròpia de la seua llibertat sexual, de Sínope, filla de Marpèsia, que prengué el seu lloc quan aquesta va ser morta: *huius (Marpesia) locum Sinope filia capessit, quae singularem uirtutis gloriam perpetua uirginitate cumulauit* (I 15, 6)²⁰; i de Penteseia,

¹³ CVRT. VI 5, 29.

¹⁴ Gautier de Châtillon, *Alexandreis* VIII 33-35.

¹⁵ *Hist.* III 18, 5.

¹⁶ Cf. Gallego 2004.

¹⁷ *Hist.* I. 11, 3 i I; 12, 10 respectivament.

¹⁸ *Hist.* I 12, 8.

¹⁹ La mort dels fills mascles apareix a Justí (II 4): *Si qui mares nascerentur, interficiebant*.

²⁰ La referència a la virginitat de Sínope apareix a la *General Estoria* II: 1, 122 b 40. Cf. Benito 2002, 241.

que morí verge: *post Orithyiam Penthesilea regno potita est, cuius Troiano bello clarissima inter uiros documenta uirtutis accepimus* (I 15, 10)²¹. Aquesta visió negativa de les *Historiae adversus paganos* s'associa principalment amb les dones "actives", és a dir, aquelles que assumeixen els papers que, segons el punt de vista cristià d'Orosi, són propis d'hòmens²².

La gens històrica versió que la *Novel·la d'Alexandre* de Pseudo-Cal·lístenes ofereix de la trobada entre l'emperador i l'Amazona és un intercanvi de cartes, perquè una de les fonts d'aquesta obra és una novel·la epistolar, gènere característic de les escoles de retòrica. Tant el Pseudo-Cal·lístenes com les traduccions llatines de Juli Valeri (s. IV) i de l'Arxiprest Lleó de Nàpols (s. X), aquesta última molt difosa, ofereixen dues curiositats interessants sobre la visió d'aquestes dones guerreres. D'una banda, Talestris, al seu intent d'evitar la invasió d'Alexandre, que li ha proposat una dominació amistosa, s'aprofita de la seua condició femenina per afegir-la al propi valor característic del seu poble:

κὰν πολεμίων κρατήσωμεν ἢ φύγωσιν, αἰσχρὸν αὐτοῖς καταλείπεται εἰς ἅπαντα τὸν χρόνον· ἐὰν δὲ ἡμᾶς νικήσωσιν, ἔσονται γυναῖκας νενικηκότες (*Si vencem els nostres enemics o si aquests es retiren fugint, porten per sempre el senyal d'un afront vergonyós; en canvi, si ens vencen, hauran vençut només unes dones*)²³.

Així ho tradueix Juli Valeri:

*quippe ubi Amazonibus suis auctor generis nostri Mars faverit, mares a feminis caesi victique maiore cum dedecore oppetent vel dilabentur. ubi vero cum maribus steterit belli fortuna, pudenda res est si quid hic sexus superatis feminis gloriatur (quan Mart, creador de la nostra raça, haja sigut favorable a les seues Amazones, els mascles, dominats i vençuts per dones, hauran caigut abatuts amb un deshonor encara major. En canvi, quan la fortuna de la guerra haja pres partit pels mascles, seria vergonyós que algú d'aquest sexe s'haguera vanat d'haver vençut unes dones)*²⁴.

²¹ Cf. Gallego 2005, 467-468.

²² Gallego 2004, 202.

²³ Ps.-Callisth. III 25, 10.

²⁴ Iul. Val. III 25.

En un llatí molt més vulgar, propi de la seua època, la *Historia de Preliis* de Lleó de Nàpols ho resumeix així: *Quod si vos viceritis nos, nullam habebitis laudem, quia feminas vicistis* ²⁵. D'altra banda, Alexandre es somriu quan rep la carta de Talestris ²⁶, reacció que podem qualificar com a “condescendent” i positiva envers aquestes dones guerreres, valorant la gosadia de les Amazones però amb la seguretat de qui se sap superior. En una altra carta enviada pel rei a sa mare per informar-la d'aquesta empresa, que no apareix a cap de les traduccions llatines, lloa les Amazones per la seua intel·ligència i astúcia, al mateix temps que torna a juntar el valor amb la bellesa, com Diodor: γυναικες τῷ μεγέθει ὑπερέχουσαι καθ' ὑπερβολὴν τῶν λοιπῶν γυναικῶν καὶ κάλλει καὶ εὐρωστία σπουδαῖαι (*dones que per la seua alçada superen en molt la resta de dones, i que són extraordinàries per la seua bellesa i audàcia*) ²⁷.

La presència de les Amazones a la literatura catalana medieval està molt mediatitzada pel catàleg *De mulieribus claris* de Boccaccio, que inclou les històries de Marpèsia i Lampedo (caps. XI-XII), Orítia i Antíope (XIX-XX), on apareixen també Hipòlita i Melanipa, i Pentesilea (XXXII), a més de Camil·la (cap. XXXIX), que és una “Amazona itàlica”. Serveixen normalment d'exemple de valentia, sense més connotacions, com a la llista de dones virtuoses que té com a font, a més de Boccaccio, l'epístola *Familiares* XXI, 8 de Petrarca i apareix tant al llibre IV de *Lo somni* de Bernat Metge com al cap. CCCIX del *Tirant lo Blanc*:

Aquella animosa Urícia, reina de les amazones, a la qual Eristeu, rei de Grècia, li tramés aquell invencible Hèrcules, perquè era cosa impossible, per causa del gran ànimo que tenia, que li donàs les armes... E no ignore los admirables fets de Pantasilea, reina de les amazones, en los fets de Troia, e de Camil·la en Itàlia.

El *Libro de Alexandre* trasllada aquest episodi al seu món, i prescindint de les fonts de la història, inventa una *descriptio puellae* segons els paràmetres de bellesa de l'amor cortés ²⁸. Tot i l'extensió de la descripció, l'autor no vol seguir parlant de la “fermosura” de la dama perquè *temo fazer alguno de voluntad pecar* (1879b). La font principal de l'obra del mester de clerecia és l'*Alexandreis* de Gautier de Châtillon, que

²⁵ *Historia de preliis* III 25

²⁶ *Ps.-Callisth.* III 26 μειδιάσας; Iul. Val. III 26: *delectatus*. *Historia de preliis* III 26: *risit*.

²⁷ *Ps.-Callisth.* III 27.

²⁸ Benito 2002.

segueix al seu torn l'obra de Curci, de manera que les descripcions de l'episodi presents a Curci i Gautier són ben semblants a la presentació que es fa al *Libro de Alexandre*, excepte en aquesta típica medievalització de la matèria clàssica, que adapta l'amor cortés als temes de l'Antiguitat. Davant d'una dama presentada com ideal d'amor cortés, Alexandre es comporta també com un "fin'amans" que ix a rebre la dama, la porta a l'estança d'invitada, i la convida a menjar abans de preguntar-li la raó de la seua visita, arribant a oferir-li el regne. Després d'assabentar-se del motiu de la presència de l'Amazona, el rei macedoni continua comportant-se segons la normativa cortés, acceptant de bon grat la proposició. Per això la reina, finalment, torna al seu regne "alegre e pagada". La invenció del passatge de la descripció de "Calestris", així anomenada per l'autor del *Libro de Alexandre*, a més de seguir els models de l'amor cortés, també té com a finalitat no alarmar els lectors de l'obra, perquè quan l'autor fa una descripció de les Amazones, a més d'altres trets masculins com la seua independència i caràcter guerrer, diu: *semeian bien uarones en toda su fechura* (1870d). Converteix així Talestris en una dona digna de ser amada segons la concepció de l'època. Aquest tractament cortés que humanitza el mite i accentua la feminitat de les Amazones, afegint l'atribut de la *pulchritudo*, ja s'observa als tres grans romans de tema clàssic de la literatura francesa del s. XII: *Roman d'Eneas*, *Roman de Troie* i *Roman d'Alexandre*, aquest últim una de les fonts del *Libro de Alexandre*²⁹. Els autors lliuren a les Amazones d'alguns costums com la selecció dels descendents en funció del sexe, la cauterització del pit dret per fer servir amb major facilitat l'arc, etc., per accentuar-ne la feminitat³⁰.

Les Amazones juguen un paper important als llibres de cavalleria a partir de la publicació de *Las Sergas de Esplandián* de Rodríguez de Montalvo (la primera edició és de 1510, tot i que sense cap de dubte circulaven exemplars ja a finals del s. XV) i un poc abans de l'aparició de la variant de la *virgo bellatrix*. L'autor dels cinc primers llibres de l'Amadís és el primer a introduir el mite amazònic a través de Calàfia, reina de l'illa de Califòrnia, topònim amb el qual els conqueridors nomenarien la terra

---

²⁹ Cf. Petit 1983.

³⁰ Açò ocorre per exemple al personatge de Penthesilea: *El Roman de Troie acaba, pues, definitivamente, con la condición de andróboba de nuestro personaje, que como amazona le correspondería inicialmente. En los primeros textos el amor había estado presente en la historia de Penthesilea, pero sólo en relación con Aquiles, en el momento de la muerte, y con una actitud, por tanto, pasiva por parte de la mujer* (Sanchis 2009, 184).

descoberta, com un tribut a les ficcions cavalleresques que els van distraure durant les seues llargues travessies; Calàfia, reina de les Amazones negres ³¹, és vençuda per la guerra i per l'amor, es converteix al cristianisme i es casa amb Talanque. Montalvo introdueix així al gènere un nou prototip femení d'extraordinària fortuna als textos posteriors: es presenten els components de la llegenda de les Amazones referits a la seua condició tribal, els costums i les formes de vida, però aquests desapareixen en la seua actuació, estrictament cavalleresca. Conjuguen les qualitats femenines i les masculines – desig de fama personal, valentia, destresa amb l'espasa...-, que les doten d'una autonomia dins del relat de què no havien gaudit les dones a aquesta literatura, perquè les seues qualitats es limitaven a la bellesa externa i la discreció. L'Amazona s'incorpora a la civilització amb la conversió al cristianisme ³², o bé perquè s'enamoren de l'heroi, o bé per la comprovació directa de les virtuts de la fe de Crist, assimilant-se així a l'ordre dominant després de lliurar-se dels defectes propis del seu allunyament geogràfic de l'espai civilitzat ³³. Però el tractament de les Amazones als llibres de cavalleria no és homogeni. El personatge de la reina Calàfia, com a personalització del conjunt, és presentat de forma negativa per Montalvo, que manté un punt de vista antifeminista, manifestant la seua antipatia per la protagonista, que fins i tot accepta la inversió social final d'acceptació del matrimoni sense amor, per desig d'honra i riqueses; a més de les característiques habituals, com són viure en un enclavament inhòspit, la seua descripció com a guerreres i la llibertat sexual, són especialment odioses per l'infanticidi dels fills mascles i la seua crueltat amb l'enemic, a més d'anticristianes i especialment bàrbares per la seua raça, inusitada a l'Espanya del s. XVI. Inverteixen el seu paper a la fi, justificant-les l'autor perquè no sabien quina cosa era la cristiandat, i el mite tradicional de l'Amazona guerrera independent econòmicament i sexual es desbarata complement en acceptar un matrimoni de conveniència ³⁴. En canvi, la Pantèsilea del *Don Silves de la Selva* de Pedro de Luján té una connotació clarament positiva al llarg de tota l'obra: és admesa pel bàndol cristià des del principi tot i els seus orígens pagans perquè, com sabrem en el transcurs de l'obra, s'havia convertit, sent així una digna successora de les nobles dones de l'Antiguitat Clàssica i cristiana; i el més important, Luján té una perspectiva profeminista perquè destaca la riquesa moral de la seua heroïna, que valora l'honestat

³¹ Sobre aquesta característica, cf. Sales 1998, 163-164.

³² Cf. Tauffer 1991; Whitenack 1988.

³³ Sales 2004, 64-66.

³⁴ Sobre les característiques de Calàfia i les seues amazones, cf. Benito 2002, 246-247.

més que la pròpia vida i destaca per la fortalesa del seu cor, la presència d'ànim, la confiança en Déu, el valor..., i tot això sense deixar d'estar dotada d'una increïble bellesa. S'assembla, doncs, a l'ideal humanista de les dones de l'Antiguitat, per això Luján la considera digna heredera de dones com Penèlope o Dido ³⁵.

Les qualitats masculines connaturals a les Amazones resulten accidentals i passatgeres a les donzelles guerreres, que amaguen el sexe amb una disfressa per poder moure's sense dificultat a un món masculí alié a elles per natura i educació: gràcies a la llibertat de moviment assoleixen un major protagonisme i poden franquejar les muralles de palau i recórrer muntanyes i boscos; la disfressa té la majoria de vegades una motivació afectiva i representa una indecorosa transgressió dels codis morals. Mentre les Amazones comencen destacant per la seua bel·licositat i la pràctica en l'exercici de la guerra, les donzelles guerreres prenen les armes per causes sentimentals. L'Amazona i la *virgo bellatrix* són dues variants assimilables com a subversores de la feminitat d'una societat misògina ³⁶.

A la literatura renaixentista i posterior, l'Amazona manté, sobretot quan apareix a escena, els trets propis de l'Antiguitat com són formar part d'una societat gineocràtica, l'esperit guerrer i la llibertat sexual que les permet triar entre la virginitat o la relació amb un individu indefinit per tenir descendència. Però aquest ordre inicial s'enfronta a una societat i a una religió que no accepta el rol predominant de les dones, i per tant és sempre invertit al final de l'obra, quan la indòmita Amazona és sotmesa, siga per la derrota al camp de batalla, siga per la seducció d'un home, i accepta les obligacions del matrimoni heterosexual i el restabliment del poder patriarcal.

Un bon exemple d'açò a la literatura castellana, i al teatre en particular, és l'obra de Lope de Vega, que escrigué dues comèdies de tema amazònic: *Las mujeres sin hombres*, origen de les reinterpretacions que va fer de la llegenda el teatre dels segles XVII i XVIII, i *Las justas de Tebas y reina de las Amazonas* ³⁷. La primera és una guerra entre grecs i Amazones que acaba amb el triomf amorós de Teseu sobre la reina Antiòpia; el regne de les Amazones és descrit de forma burlesca, i Lope els atribueix

---

³⁵ Cf. Romero 1998, 106-116.

³⁶ Sobre l'Amazona i la *virgo bellatrix*, cf. l'excel·lent estudi de Marín Pina 1989.

³⁷ Cf. Establier 2011.

tots els tòpics negatius misògins: envejoses, egoïstes, volubles... A la segona, la reina Abderite, enmig d'una trama complexa i destrellatada, acaba per abandonar la seua disfressa d'home i l'agressivitat quan s'enamora d'Ardeni, amb el qual es casa. A més a més Lope recull l'episodi de la trobada d'Alexandre amb la reina de les Amazones en altra obra, *Las grandezas de Alejandro*, una de les pitjors del "Fénix de los ingenios", que li dona el nom de "Rojane", atorgant-li a l'Amazona el nom de l'esposa d'Alexandre ³⁸.

Las Amazonas de Escitia, comèdia de 1657 d'Antonio de Solís de temàtica semblant a les de Lope, també comença amb la presentació d'una societat ginococràtica, el tenor de la qual ens anuncia sense subterfugis el pensament de l'autor: *invicto Imperio de las Amazonas, este bien repetido portento de marimachos*. I al final de l'obra l'amor posa les coses al seu lloc, les Amazones inverteixen el seu paper dominant amb molt de gust; Solís introdueix una interessant variant de la tradició de l'episodi de Talestris i Alexandre, perquè un dels protagonistes és el fill de tots dos, Astolfo ³⁹.

En aquest succint repàs del tractament d'una figura literària tan particular com és l'Amazona, hem observat que el paper bàsic és el de subvertir l'ordre social establert per societats patriarcalcs com l'existent a l'Antiga Grècia o la cristiana, que necessàriament les castiga amb la derrota al camp de batalla o amb el redreçament de la seua conducta per mitjà de l' enamorament. Tot i això, s'avaluen de forma positiva aspectes com el valor, similar al de l'home, i en moltes ocasions la bellesa o la seducció a les quals no són alienes, tot i la seua naturalesa indòmita, les fa encara més desitjables i atractives als ulls del sexe contrari, per la dificultat que comporta afegir a la conquesta amorosa la submissió per les armes.

BIBLIOGRAFIA

Beltrán, R. (ed.) (2002), *Maravillas, peregrinaciones y utopías: literatura de viajes en el mundo románico*, València: Universitat de València.

---

³⁸ Cf. Pejenaute 1984.

³⁹ Cf. Establier 2011:105-106.

Benito, A. (2002), “El viaje literario de las Amazonas: desde las *Estorias* de Alfonso X a las crónicas de América”, in R. Beltrán, (ed.) (2002), 239-252.

Brink, J.R. *et alii* (edd.) (1991), *Playing with Gender. A Renaissance Pursuit*, Urbana: University of Illinois.

Establier, H. (2011), “*Las Esclavas Amazonas* (1805) de María Rosa de Gálvez en la comedia popular de entresiglos”, *Anales de Literatura Española* 23, 95-126.

Gallego, H. (2004), “Modelos femeninos en la historiografía hispana tardoantigua: de Orosio a Isidoro de Sevilla”, *HAnt* 28, 197-222.

Gallego, H. (2005), “Mujer e historiografía cristiana en la *Hispania* tardoantigua: las *Historias contra los Paganos* de Orosio”, *Habis* 36, 459-479.

García Gual, C. (1992), *Audacias femeninas*, Madrid: Nerea.

Marín Pina, M.C. (1989), “Aproximación al tema de la *virgo bellatrix* en los libros de caballerías españoles”, *Criticón* 45, 81-94.

Pejenaute, F. (1984), “Notas a *Las grandezas de Alejandro* de Lope de Vega”, *Archivum* 34, 165-181.

Petit, A. (1983), *Le traitement courtois du thème des Amazones d'après trois romans antiques: "Enéas", "Troie" et "Alexandre"*, *Le Moyen Âge* 1, 63-84.

Pomer, L. *et alii* (edd.) (2009), *Les literatures antiques a les literatures medievals*, Amsterdam: Hakkert.

Pomer, L. (2011a), “Las Amazonas en las fuentes clásicas de la vida de Alejandro Magno”, Trobada científica interdisciplinaria *El sobrenatural a les literatures mediterrànies des de l'època clàssica fins a les societats actuals II*, Universitat de València, 5 i 6 de maig de 2011 (en premsa).

Pomer, L. (2011b), “El episodio del encuentro de la Amazona Talestris con Alejandro: fuentes y transmisión”, *XIII Congreso de la Sociedad Española de Estudios Clásicos*, Logroño, 18 al 22 de juliol de 2011 (en premsa).

Romero, M.I. (1998), *La mujer casada y la Amazona. Un modelo femenino renacentista en la obra de Pedro de Luján*, Sevilla: Universidad de Sevilla.

Sales, E. (1998), “California, las Amazonas y la tradición troyana”, *Rev. Lit. Medieval* 10, 147-167.

Sales, E. (2004), *La aventura caballeresca: epopeya y maravillas*, Alcalá de Henares: Centro de Estudios Cervantinos.

Sanchis, J. “La evolución de la figura de Penthesilea: de la literatura greco-latina al final de la Edad Media. Un ejemplo más de recepción del ciclo troyano”, in L. Pomer, *et alii* (edd.) (2009), 179-196.

Taufer, A. (1991), “The Only Good Amazon Is a Converted Amazon: The Woman Warrior and Christianity in the *Amadís Cycle*.”, in J.R. Brink, *et alii* (edd.) (1991), 35-51.

Tyrrell, W.B. (1989), *Las Amazonas*, México: Fondo de Cultura Económica.

Whitenack, J.A. (1998), “Conversion to Christianity in the Spanish Romance of Chivalry”, *JHPH* 13, 13-39.